

השבוע בגליון

♦ מנהג המקום ומנהג היחיד

♦ כל ישראל ערבים זה לזה

♦ מדוע אומרים "תחנון" ביום בר המצווה?

♦ האומה נוטלת אחריות על נער בר מצווה

♦ מנהגי ישראל - באלו מנהגים חייב אדם לדבוק

♦ יולדת שנדרה - בני יוקדש ללימוד תורה

♦ האם חובה לכבד "תלמידה חכמה"

♦ לקום לפני "אשת חבר"

♦ מהו "מיגר", כיצד הוא פועל ומדוע

ניתן לקבל את הגליון בדוא"ל מידי שבוע חינם
להצטרפות: meorot@meorot.co.il

דבר העורך

פגישה בקופת חולים

ר' ירוחם התרווח על הספסל, שאף מלא ריאותיו מאוויר הבוקר הצח שטרם נעכר בעשן כלי הרכב, ונמנם קלות לקול ציוצי ציפורים עירניות. **זבוב** טורדני שחג סחרחרות סביב אזנו הקיצו מתנומתו. הוא הסיר את משקפי הקריאה, הרכיב תחתם את משקפי הראייה וסקר ממושכות את הבניין שבו ממוקם סניף קופת החולים.

ב"ה שנים רבות מאחוריו, ומעולם לא נזקק לשירותיהם של מומחי הרפואה. הבוקר, משום מה, הוא חש כי עליו לזמן את עצמו בדחיפות לסניף המקומי של קופת החולים.

מיד לאחר שסיים את תפילת וויתקין, החיש את פעמיו לסניף קופת החולים. ידעת, סיפר לאחר מכן, כי דלתות הסניף אינן נפתחות בשעת בוקר כה מוקדמת, אך דחף פנימי הריץ אותו להמתין בתחנת האוטובוס שליד קופת החולים, עד אשר יפתחו שעריה.

מה הריץ את ר' ירוחם? לשם כך, משחזר ר' ירוחם מאורע שהתרחש לפני שנים רבות.

נולדתי ברוסיה, הוא פותח את סיפורו, ומבטאו הכבד מעיד על מוצאו. עם זאת, שפתו הקולחת והתנסחותו העסיסית מוסיפים נופך לסיפור המדהים שבפיו.

מירבית שונתי גדלתי תחת צלו של המגף הרוסי. רבים מחברי נעלמו באישון ליל, אחרים הוגלו, <<

דבר העורך

דף לט/א שכל ישראל ערבים זה בזה

כל ישראל ערבים זה לזה

גמרתנו עוסקת בכלל הידוע "כל ישראל ערבים זה בזה". כלל זה אינו ביטוי מילולי מרהיב, הבא לבטא את האחוה השוררת בין יהודי לרעהו, אלא הוא נושא בחובו את האחריות הכבידה המוטלת על כתפי כל איש ישראל למעשיו של רעהו היהודי, כאשר יש בידו למנוע את מעשה העבירה, ואם לא עשה כן, הרי הוא נתפס בעונו, אף כי אין עונשו חמור כעונשו של החוטא [לבד משבועה, שנאמר בה "לא ינקה" ועבירות חמורות. עיי' תוס' ד"ה "שנאמר"].

האם על ה"ערב" לחזור בתשובה לאחר שהחוטא חזר בתשובה? מחלוקת מעניינת בין הפוסקים, מסייעת בידינו לעמוד על מהותה של ה"ערבות". העובר על איסור צריך לחזור בו ולשוב בתשובה שלימה. אלא, שנחלקו גדולי ישראל מה דינו של זה שנכשל בכך שלא פעל בהתאם לחובת הערבות המוטלת עליו ולא מחה בידי עובר עבירה, ולבסוף, אותו עובר העבירה חזר בתשובה. לדעת רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל, עדיין היהודי שלא מחה, צריך לחזור בתשובה ("יערות דבש"). אולם, לדעת אחרים, מאחר שהחוטא חזר בתשובה שלימה ועונו התכפר לו, שוב אין הוא צריך לחזור בתשובה ("חקרי לב", הובא ב"שדי חמד" ח"ז מערכת ה' אסיפת דינים אות ב') [אננם, עליו לשוב בתשובה על ביטול מצוות תוכחה].

הערב נחשב כמי שחטא בעצמו? בספר "דעת חיים" (להרה"ג ר' חיים פרץ שליט"א) כתב הסבר נאה לפירוש מחלוקתם, ולפיו, שורשה של מחלוקת זו נעוץ במחלוקת יסודית על "תפקידו" של הערב. יש הסוברים, כי אותו אדם שלא מחה ביד עובר העבירה, נחשב כמי שעבר את העבירה בעצמו. מעתה, מה תועיל תשובת החוטא האחד לרעהו. אולם, יש הסוברים, כי אין הוא נחשב כמי שחטא בעצמו, אלא עליו לשאת בעונש על אותה העבירה, מתוך אחריותו לנעשה. לפיכך, משחזר חבירו בתשובה, בטל העונש.

בהקשר לנידון זה, חוקר ה"פרי מגדים" בספרו "תיבת גמא" (הובא ב"פתחי תשובה" יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ה'), אם אדם חייב להוציא את כל ממונו כדי לקיים את מצוות התוכחה ולמנוע מחבירו לעבור על איסור. מחד גיסא, מצוות ה"תוכחה" היא מצוות עשה, ואדם אינו מחוייב להוציא את כל ממונו כדי לקיים מצוות עשה (עיי' "שולחן ערוך" או"ח סי' תרנ"ו). אולם, מאידך גיסא, אם מחמת דין הערבות, הרי הוא נחשב כמי **שעושה בעצמו את האיסור, יש, איפוא, להחשיב זאת כהוצאת ממון כדי להמנע מ"לא תעשה" ואדם מחוייב להוציא את כל ממונו כדי שלא לעבור על איסור.**

זעילוי נשמת

הרבנית הישישה

אסתר אלטע פייגא ציפורה נס ע"ה
בת כ"ק האדמו"ר הרה"צ שלום סאפרין צוק"ל
מקמארנא נלב"ע י"ב ניסן תשע"ט
תנצב"ה
הונצחה ע"י בנה ידידנו
הר"ר **שלמה נס** ומשפ' שיחי-י גבעת שמואל

זעילוי נשמת

הר"ר **חיים שלמה גוטסגנדה** ז"ל
ב"ר ישראל שאול ז"ל נלב"ע י"ד בסיון תשנ"ו
ולע"נ אמי מורתי **דבורה חסדיאל** ע"ה
ב"ר אברהם משה בליטנטל ז"ל נלב"ע י' סיון תשפ"א
תנצב"ה
הונצח ע"י נכדו ידידנו
הר"ר **שאול חסדיאל** ומשפ' שיחי-י ב"ב

זעילוי נשמת

ר' **שמואל רייכמן** ז"ל
ב"ר אברהם שלמה ז"ל
נלב"ע י"ב סיון תשע"ו
תנצב"ה
הונצח ע"י בני המשפחה שיחי

לעילוי נשמת

איש החסד והחזון, בעל צדקה מופלג, תומך תורה בכל מאודו, ממייסדי "מאורות הדף היומי"

הר"ר **מרדכי קלמן זיסר** ז"ל ב"ר משה יצחק נלב"ע י"ז סיון תשע"ו
תנצב"ה

נר ה' נשמת אדם

חקירה יפה, אך יתכן, כך עולה מדברי האחרונים, כי לכל הדעות, אין אדם זה נחשב כעובר עבירה. שכן, החטא נזקף לחובת האדם שהיה בידו למחות ולמנוע את ביצוע העבירה, ולא עשה כן. מידענו, אשר אינו חייב להוציא את כל ממונו על "מצוות עשה" של "תוכחה", הלא נחשב כמי שאין באפשרותו לקיים את המצווה! ואין, איפוא, לגולל עליו את חטאו של החוטא (עיי' "פתחי תשובה" שם).

ערבות כללית שאינה תלויה בדבר: בנוסף על ה"ערבות" הבאה לידי ביטוי בנטילת אחריות על מעשים שניתן למונעם, קיימת אף "ערבות" כללית, שאינה תלויה בדבר. במדרש (חזית פ"א על הפסוק "משכני") כתוב, כי בשעה שעמד הקב"ה לתת את התורה, הוא ביקש מבני ישראל ערבות לקיומה, והם הביאו לו את בניהם כערבים. ואכן, במסכת שבת (לג/ב) מובא, כי צדיקים ותינוקות של בית רבן נתפסים בעוון הדור. קיים, איפוא, קשר ישיר בין כל יהודי ויהודי באשר הוא.

מדוע אומרים "תחנון" ביום בר המצווה? כידוע ("שולחן ערוך" או"ח סי' קל"ד סעי' ד'), אין הציבור נופלים על פניהם כאשר בעל שמחה, כגון, אבי הרך הנימול, או חתן, משתתפים באותה תפילה. אולם, הלכה זו אינה תקפה לגבי נער ביום בו הוא נכנס בעול תורה ומצוות.

האומה נוטלת אחריות על נער בר מצווה: המקובל רבי יצחק אלפיה זצ"ל כותב בספרו "שיח יצחק" (הובא בשו"ת "ציץ אליעזר" חלק י"א סי' י"ז), כי מאחר שכל ישראל ערבים זה לזה, הרי שבאותו יום כלל ישראל נוטל אחריות על נפש נוספת מישראל, אשר הכל מקווים כי היא תלך בדרך הישר. ברם, אין לחזות את העתיד, ויתכן כי הוא ישתמט מקיום המצוות ובכך יכריע את הכף לחובה. לפיכך, אין נמנעים מנפילת אפים באותו יום.

דף לט/א ואת אשר איננו

מנהגי ישראל - באלו מנהגים חייב אדם לדבוק

"דורות הבאים וגרים העתידין להתגייר מניין? ת"ל ואת אשר איננו". במשפט קצר זה מסבירה הגמרא, מדוע אנו, צאצאי העומדים על הר סיני, וכן גרי הצדק שהצטרפו לעמנו לאחר מכן, מחויבים בברית ובאלה שהשביע משה את אבותינו ביום פטירתו. לא נוכחנו שם פיזית, לא נשבענו, ובכל זאת אנו מחויבים לשבועה שנשבעו אבותינו.

מפרשים רבים עמלים לפרש כיצד היה בכוחם של אבותינו להישבע עבור הדורות הבאים אחריהם. כלום היה בכחם לעשות כן? השל"ה הקדוש (מסכת שבועות פרק תורה אור פ"ה, ובהרחבה, בעשרה מאמרות, המאמר השני אותיות ה-כ'), והמהרש"א (בסוגיאנו) מבארים על פי המבואר במדרש (תנחומא פרשת ניצבים ג. ויעי"ש ב"כלי יקר" ובמלבי"ם), כי כל נשמות ישראל ונשמות הגרים העתידיים, עמדו במעמד זה ונשבעו.

מתי אדם חייב להמשיך במנהג אבותיו? ומה בדבר ההנהגות שקיבלו אבותינו על עצמם במהלך הדורות? מתי אדם חייב להמשיך ולדבוק במנהגי אבותיו? ה"חוות יאיר" (שו"ת סי' קכ"ו), נשאל כן על ידי יהודי, בן לאב סגפן וצדיק אשר נהג שנים רבות להתענות בכל שני וחמישי. האם, שאל הבן, עלי להמשיך בדרכו. רבי יאיר חיים בכרך זצ"ל, פרס בפניו תשובה מנומקת, כלהלן.

אל תטוש תורת אמך: אנו מכירים מנהגים שונים, שהונהגו בקהילות ישראל מימים ימימה, והועברו באדיקות רבה מאב לבנו במהלך הדורות. תקנות כל קהילה מחייבות את בני אותה הקהילה, כפי שמספרת הגמרא (פסחים נ"ב) על "בני ביישן", אשר משום כבוד השבת נהגו אבותיהם האמידים שלא להשתתף ב"יום השוק" שנערך בעיר צידון בכל ערב שבת. בניהם, שלא היו אמידים בקשו להשתתף ב"יום השוק" לצורך פרנסתם, אך רבי יוחנן מנע זאת מהם באומרו: "כבר קיבלו אבותיכם עליהם, שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך". אמור, איפוא, קבוצת אנשים המקבלים מנהגים על עצמם, מחייבים בכך את בניהם אחריהם לעולם.

אכן, ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' רי"ד סעי' ב') מתייחס למנהגי הקהילות, ופוסק על פי פוסקים קדומים: "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה. וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר, וחייבים לעשות כתקנתן".

מנהג המקום ומנהג היחיד: בעל ה"חוות יאיר" זצ"ל מתווה קו ברור ונהיר החוצה את ים המנהגים, ומבדיל בין אלו שיש לקיימם ובין המנהגים שאין אדם חייב לדבוק בהם. ברור, הוא כותב, כי אין בידי אדם כלשהו להתחייב עבור חבירו, או עבור צאצאיו אחריו ללא קבלת הסכמתם. אלא, שבני קהילה המקבלים מנהג על עצמם קבעו, כי בני **מקום** זה, שהם האחראים לו, ינהגו באופן מסוים. מכאן ואילך, כל הנוול במקום זה, או כל הבא להתגורר בו, מחויב לנהוג במנהגי המקום. אולם, יחיד המקבל על עצמו מנהג, בניו הבאים אחריו, אינם מחויבים למנהג זה.

עם זאת, יש לזכור, כי גם מנהג שהיחיד קיבל עליו, ובניו המשיכו לדבוק בו, אין הם רשאים לחדול בהם ממנהג זה על דעת עצמם, שהרי הוא הפך למנהגם שלהם, וזה מכבר חדל להיות מנהג יחיד של אביהם [כדין כל מנהג טוב שאדם נוהג, שאין לבטלו ללא התרת נדרים, כמבואר ב"ד"ד סי' רי"ד, עיי"ש] הגר"ש וואזנר זצ"ל (שו"ת "שבט הלוי" ח"ט סי' קצ"ג) נזקק להלכה זו, במענה לשאלה הבאה שעלתה על שולחנו. **יולדת שנדרה - בני יוקדש ללימוד תורה:** זוג הורים סייעו כלכלית לבנם אשר שקד על תלמודו. לימים משהורע מצבם הפיננסי של הוריו, שקל הבן לצאת משערי בית המדרש ולעסוק לפרנסתו.

נעצרו, נענשו ונקנסו, ובהם יהודי אשר היה שותפי בניהול מפעל קטן.

עניו מצטעפות בדוק של דמעות. הוא נענש בעטיו!!! אני הלשנתי עליו!!! אדם צעיר הייתי מעט פוזה, וביום מן הימים, כאשר יחסי עם שותפי עלו על שרטון, ולבסוף אף נותקו קשרינו לחלוטין, החלטתי לנקום בו.

פניתי לאן שהיה צריך לפנות, וסיפרתי כי שותפי למפעל אינו נאמן למדינה ויש לחשוש מפניו.

תגובת אנשי הקג"ב, היתה מיידית. שותפי נקנס בסכום עצום כתגובה על חוסר נאמנותו ל"אמא רוסיה".

מאותו יום לא ראיתי את שותפי למפעל. לא ידעתי מה אירע לו, לא שמעתי ממנו, או ממי מבני משפחתו מאומה. נעלם. איננו.

שנים רבות חלפו להן. כאשר נפתח מסך הברזל קמתי ועליתי לארץ אבותינו, חמדת לבבנו.

ב"ה התקרבותי אל היהדות, התחלתי להשתתף בשיעורי תורה, בזמני הפנוי אני מסייע לארגונים העוסקים בצרכי ציבור, וניתן לומר כי אני גם רווה נחת מצאצאי.

אולם ככל שהתקרבותי אל בוראי, החלה מחשבה נוראה מנקרת בליבי. מה אענה ליום פקודה. ביקשתי בכל מאווי לאתר את שותפי, כדי לשלם לו את שווי הקנס שהתגולל עליו בעטיי, אך כל מאמצי עלו בתוהו.

ניסיתי לברר איה בניו, היכן בנותיו, נכדיו או צאצאיו, אך הדבר לא עלה ביד. כאילו נבלעו הוא וכל משפחתו באדמה, לכלי שוב.

שבור ורוצץ פניתי אל הגאון רבי שמואל טרוביץ זצ"ל, מייסד ישיבת "כנסת מאיר" בעיר ראשון לציון, ואשר גם כיהן כרב במקום, ושטחתי בפניו את מצוקתי.

הרב הבטיח בעיניו הרחמימיות. ר' ירוחם, אמר לי, אולי אני רב. אבל שנינו יודעים, כי אינני לא חוקר ולא בלש. מה אעשה לך, סיימ בעצבות. **נכון**, השבתי, כבוד הרב אינו בלש, אבל איני רוצה לשוב לכור מחצבתי כאשר קופה של שרצים על כתפי. כבוד הרב, אני מבקש, מתחנן... אתה דיין, בבקשה, תמצא פתרון...

אפנה לרב העיר, השיב הרב טרוביץ, אל הרב וולפא שליט"א ואל תלמיד חכם נוסף, נשב במושב בית דין ונדון בענייניך. אנא שוב אלי בעוד שבועיים.

נפרדתי ממנו שמח טוב לב. איש יקר זה הבין לרוחי, והתאמץ עבורי ככל הניתן.

כעבור שלושה עשר יום השכמתי כדרכי לתפילת וותיקין, וכפי שסיפרתי, פניתי לסניף קופת החולים.

שם, על הספסל, התיישב לידי אדם נחמד, ותוך זמן קצר פתחנו בשיחה קולחת בשפת אימי, רוסית. גם הוא היה עולה חדש.

שוחחנו על הא ועל דא. על השנים הקשות, על תחבולות שונות שהערימו יהודים כדי לשמור על מצוות התורה, על אנשים שהשלטון הציק להם ללא הרף ומירר את חייהם וכן הלאה.

תוך כדי שיחתנו התברר לי כי איש שיחי התגורר ברוסיה בסביבות מחוז מגורי, מיד נדרכתי. חושי התעוררו, בשנים האחרונות הפכתי לי למנהג לברר אצל עולי רוסיה בני מחוזי אם חלפה באזניהם שמועה כל שהיא על שותפי לשעבר.

אולי אתה מכיר, שאלתי אותו. לפני הרבה שנים היה מפעל במרכז האזור התעשייתי אשר נוהל על ידי שני שותפים. לאחד מהם קראו...

לא הספקתי לסיים את המשפט והוא פלט מיד, בוודאי, השיב, אני חתנו!

לא היה קץ להתרגשותי. בדמעות שליש סיפרתי לו את דבר המעשה אשר אירע, אך הוא לא ידע מאומה והציע לי להתלוות לביתו ולשאלו את פי רעייתו, בתו של שותפי לשעבר, אם זכור לה מעשה זה.

לא אלאה אתכם בדברים. נכנסתי לביתם מעט לאחר זריחת השמש ויצאתי הימנו לפני שקיעתה. שעות ארוכות היא גוללה בפנינו את דבר המאורעות אשר התגוללו על משפחתה מאז ועד היום הזה, וכן, היא זכרה את הסכום המדויק של הקנס אשר הושת על אביה.

ההזמנה למושב בית הדין בוטלה מיידית, ר' ירוחם השיב את הכסף לצאצאי שותפו לשעבר ולנשמתו היתה הרווחה.

כי יעזור ה' לשבים, כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו. **כך** כתב רבינו יונה בן רבי אברהם גירונדי בספרו "שערי תשובה". כאשר יהודי מתאמץ בכל מאוודו לקיים את מצוות ה' והדרך חסומה בפניו, אזי, מאותו שלב בו אין ביד אנוש להושיע, נפתחים לפניו שערי שמים. רבון העולמים מושיט את ידו הפרוסה לקבל שבים ומנחה אותם יהודי בדרך העולה בית א-ל.

מעשה פלאי זה, המובא בהקדמה לספר מעדני שמואל להגאון רבי שמואל טרוביץ זצ"ל מלמדנו, כי המשפט "אני לא יכול", צריך להמחק מהלקסיקון כאשר מדובר בעניינים רוחניים. אתה יכול, הוא יכול, כולנו יכולים.

המעוניין לזכות את הרבים בספור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד מהם מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה. כתובתנו: תד. 471 בני ברק. פקס: 03-570-67-93 דוא"ל: mendelson@meorot.co.il

בברכת התורה, העורך

פנינים

דף לח/ב שבועה בספר תורה

שבועה בשני לוחות הברית

מעשה באדם קל דעת, שנתייב שבועה בבית דינו של ה"בן איש חי" זצ"ל, והצהיר על נכונותו המיידית להשבע.

בתגובה, הרעים עליו ה"בן איש חי" את קולו: "כסבור אתה, שבספר תורה הנני משיבעך? בשני לוחות הברית אשיבעך? לך נא", פנה אל השמש, "והבא הנה את שני לוחות הברית!"

מתחילה סבר קל הדעת, כי הרב מתלוצץ לו. אולם, משקם השמש והלך, הבין הלה כי יש דברים בגו, נחרד מאד ומיהר להודות.

לכסוף שב השמש ובידו הספר "של"ה - שני לוחות הברית...

דף לט/א נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו

שבועת הכהן הגדול

הלכה פסוקה היא, שאין משיבעין אדם בבית דין בעשרת ימי תשובה, שמא ישבע לשקר ויביא עונש לעולם (רמ"א, "שולחן ערוך" או"ח סי' תר"ב).

היו ששאלו על כך ממשה מפורשת במסכת יומא (יח/ב), בה נאמר, כי בערב יום הכיפורים השביעי את הכהן הגדול, שלא ישנה דבר מכל מה שאמרו לו בקשר לעבודת היום...

אלא, שהגר"ש קלוגר זצ"ל ענה על כך, כי השבועה שהרמ"א עוסק בה, היא שבועה לשעבר, אשר רק לגביה קיים חשש שמא ישבע לשקר. מה שאין כן שבועת הכהן הגדול, שהיא שבועה לעתיד, ושבועה מעין זו אין איסור להשיבע בימים אלה... ("ספר החיים" תר"ב).

דף לט/א אותו בהיכרת ולא כל המשפחה כולה בהיכרת

נגעים גדולים ואת ביתו

מבואר בגמרתנו, כי המחוייב בעונש כרת, אין כל משפחתו נכרתה, אלא הוא בלבד. אמר רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, כי זהו פשוטו של פסוק (בראשית יב/ז): "וינגע ה' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו". לכאורה, מן הראוי היה לומר "וינגע ה' את פרעה ואת ביתו נגעים גדולים"! אולם, כאמור כאן, אין עונשם של בני משפחתו של החייב בעונש כרת חמור כעונשו של החוטא. לפיכך, "וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים", וכמו כן "ואת ביתו", אך לא בנגעים גדולים... ("משך חכמה", שם).

דף לט/א אלו נאמרין בכל לשון

באיזו שפה אדם מהרהר

כלל כתב הרשב"א: כל מקום שהרהור מועיל בו, גם אמירה בכל לשון מועילה בו. מה השייכות בין הדברים?

אלא, שלפתע, נזכרו הוריו, כי כאשר כרעה האם ללדת את מיודענו ותקש בלידתה, והיא נדרה, בהסכמת בעלה, כי חייו של בן זה יוקדשו ללימוד תורה! הרשאי הוא לחדול מלימודו?

ובכן, השיב הגר"ש וואזנר זצ"ל, אין הוריו יכולים להדירו ולחייבו. אולם, אם עד כה הוא למד תורה משום נדרם של הוריו, הרי שהוא כבר קיבל **בעצמו** לנהוג כנדרם, ושוב אין זה מנהגם, קבלתם, נדרם, כי אם מנהגו שלו. קבלתו שלו. אך אם למד תורה כדרך כל בחור ישיבה המחונך לכך, אין הוא מחוייב לקבלה זו של הוריו.

דף מא/א ואי צורבא מרבנן הוא לא משבעין ליה

האם חובה לכבד "תלמידה חכמה"

דרשו חז"ל (קידושין לב/ב) מן הפסוק (ויקרא יט/לב) "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", כי יש לקום הן מפני אדם זקן בשנים, והן מפני זה שקנה חכמה, הלא הוא החכם.

לקום לפני זקנה: בספר "חסידים" (תקע"ח) כתב: "מפני שיבה תקום וגו' ואפילו זקנה". בעל "שבת הלוי" (שו"ת ח"י סי' ק"ד וח"ה סי' ק"ל) מציין, כי אף שיש דעות אחרות בנושא זה (עיי' "ברית עולם" על ספר חסידים שם, ועיי' בשו"ת "הלכות קטנות" ח"א סי' קנ"ד), חובה לכבד אשה זקנה, שהרי "ספקא דאורייתא לחומרא" [ראה ב"חידושי שפת אמת" ליו"ד המיוחסים לחידושי הרי"ם, סי' רמ"ד סעי' ח' שכתב, כי אין מן הראוי שאיש יקום מפני אשה, ולכן אין אדם חייב לקום כי אם מפני מופלגת בזיקנה].

לקום לפני "אשת חבר": למדנו בגמרתנו (לב/ב), ש"אשת חבר הרי היא כחבר", כלומר, אשתו של החבר, היינו, של תלמיד חכם, שווה במעלתה לבעלה, ויש לכבדה משום כבוד התורה של בעלה. לפיכך, מספרת גמרתנו, קם רב נחמן מפני אשת רב הונא, כאשר היא הופיעה בבית דינו. נחלקו הראשונים, אם דין זה הוא מן התורה או מדרבנן (עיי' רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רא"ש ור"ן לב/ב. ועיי' שו"ת "שאלת יעבץ" ח"ב סי' קל"ה), ויש שאף מבארים את דעת הפוסקים כי הלכה זו אינה מעיקר הדין, כי אם ממידת חסידות ("כנסת הגדולה" יו"ד סי' רמ"ד). מכל מקום, לכל הדעות יש לקום מפני "אשת חבר" ולכבדה.

אשה בקיאה בתורה נחשבת "תלמידה חכמה"? אלא, שעדיין יש לברר, כיצד לנהוג ב"תלמידה חכמה", באשה הבקיאה בתורה, אשר מחמת בעלה בלבד אין כל סיבה לקום בפניה. יסוד הספק הוא אם אשה בקיאה בתורה היא "תלמידה חכמה". שהרי, ברור, כי עצם ידיעת התורה אינה מקנה לאדם מעמד של "חכם", אלא כאשר בקיאותו בתורה נרכשה על ידי קיום מצוות תלמוד תורה. ובכן, בעל "מנחת חינוך" (מצוה רנ"ז) כתב, כי אשה בקיאה בתורה אין דינה כתלמיד חכם, שכן, "אינו נקרא חכם רק אם הוא מצווה ללמוד ולקנות חכמה", ולפיכך, אין צורך לקום לכבודה וכן דעת הראי"ז"ל (הובא ב"בן איש חי", פרשת כי תשא אות ט"ז).

לעומת זאת, חבר פוסקים, בהם המהר"י עייאש ובעל שו"ת "בית יהודה" (יו"ד סי' כ"ח) סוברים, כי מאחר שנשים מצוות בלימוד הלכות התורה הנוגעות להן (ב"י או"ח סי' מ"ז סעי' י"ד בשם ה"אגור"), אשה בקיאה בתורה קנתה **לעצמה מעמד של "חכם"**, ויש לכבדה.

בעל "שדי חמד" (ח"א דף קט"ז אות נ"ט), **מביא מסוגייתנו ראייה יפה** בשם "ריש מתיבתא דדוונינסק", כי אין חובה לכבד אשה חכמה, כלהלן.

מבואר בגמרתנו, כי אדם הטוען שהוא שטר הלואה המוצג על ידי המלווה, רשאי לדרוש מן המלווה להשבע, כי החוב טרם נפרע. בהקשר לכך מקשה הגמרא "וכי מה בין זה לפוגם את שטרו", כלומר, משנה מפורשת (כתובות פז/א) קובעת, כי אשה המבקשת לגבות מבעלה את דמי כתובתה, ושטר הכתובה שבידה **פגום** [פגום במהותו על ידי שהודתה, כי חלקו נפרע], אינה גובה את כתובתה אלא בשבועה. מוכח, איפוא, כי רק כאשר השטר שבידי המלווה פגום הוא, רשאי הלווה לדרוש ממנו להשבע. מדוע אם כן, מבואר בסוגייתנו שכל לווה רשאי לדרוש מן המלווה להישבע, אף כאשר אין שטר פגום?

טוען בעל "שדי חמד", הרי בסוגייתנו מבואר, כי אם המלווה הוא תלמיד חכם, אין משיבעין אותו, כדי שלא לזלזל בכבודו כאילו הוא בא בתביעת שווא. לכאורה, אם כן, ניתן לומר, כי אכן כל לווה רשאי לתבוע את המלווה להשבע, ואילו המשנה עוסקת באשה "תלמידה חכמה" התובעת את כתובתה, אשר מפאת היותה תלמידה חכמה אין משיבעין אותה, ובכל זאת קובעת המשנה כי מאחר שבידיה שטר פגום, עליה להשבע? אין זאת, אלא שאשה אין דינה כ"תלמיד חכם"... [עדיין צ"ע דלמא איירי באשת חבר].

אשה "בעלת מעשים": למרות האמור, כתב ה"מנחת חינוך" (שם), כי מאחר שמלבד זקן ותלמיד חכם, יש לכבד "בעל מעשים" (שבת לא/ב, קידושין לג/ב. עיי' "שולחן ערוך" יו"ד סי' רמ"ד סעי' י"ב, ט"ז ס"ק ו), חובה לכבד אשה צדקנית המדקדקת במעשיה וראויה לתואר "בעלת מעשים".

דף מב/א מיגו דיכול לומר להד"ם

מהו "מיגו", כיצד הוא פועל ומדוע

הסוגיות אותן אנו לומדים בימים אלו עוסקות בטענות הנשמעות מפי בעלי הדין בבית הדין. בעת לימוד דפים אלו, מן הראוי לתהות על קנקנו של אחד מן המושגים היסודיים ביותר בדיני ממונות, הלא הוא ה"מיגו", מילה ארמית שפירושה הוא "מתוך" [י"אפק ית עמך מיגו גלותא].

"מיגו" - הענקת חסות לטענה מעוררת: כאשר אחד מבעלי הדין טוען לזכותו טענה בלתי משכנעת, אין טענתו מתקבלת. אולם, אם בית הדין נוכח, כי היה בידו לטעון טענה אחרת, משכנעת יותר, אזי הוא נאמן "מיגו", מתוך שהיה בידו לטעון את הטענה השניה, האמינה יותר. כלומר, בידינו הוכחה מוצקה שהלה דובר אמת, שהרי אם הוא היה שקרן, וודאי היה בוחר בשקר המוצלח יותר. עניינו של ה"מיגו" הוא, איפוא, הענקת חסות לטענה מעוררת הנשמעת מפי אחד מבעלי הדין. בשורות הבאות נציג שני מקרים, זהים לכאורה, אשר באחד מהם מותר להסתייע בטענת "מיגו", אך לא במקרה השני. נבחן את ההבדלים ביניהם, ואגב כך נכיר את צדדיו החבויים של ה"מיגו".

מחוייב שבועה: ראובן נתבע על ידי חברו להשיב לו הלוואה שניתנה לו בלא שטר חוב. אם ראובן "כופר הכל", היינו: כופר בתביעה וטוען כי לא לוהו מחברו מאומה, בית הדין אינו מחייבו להשבע, שהרי התובע כלל לא הוכיח את טענתו [אמנם, מדרבנן עליו להשבע שבועת "היסת"]. אולם, אם ראובן "מודה במקצת" מן הסכום שנקב בו המלווה, עליו **להשבע** כדי להוכיח את צדקתו [שכן, הודאתו בחלק מן התביעה מוכיחה, כי יש בסיס לתביעה זו].

מחוייב ממון: שמעון נתבע על ידי חברו להחזיר לו את הבהמה שלקח ממנו. אם שמעון יטען, כי הוא לקח אותה כמשכון בגין נזק שגרמה לו הבהמה, עליו להחזירה מיד, אלא אם כן יוכיח את קיומו של הנזק. אולם, אם הוא יטען כי קנה בהמה זו ממנו, הרי הוא נאמן, מאחר שלכל אדם יש חזקה שאינו גנב, ואין מוציאים את הבהמה מרשותו (עיי' ב"ב לו/א הנהו עזי דאכלו חושלא, באופן שיש דין מוחזק בבהמה).

התבוננות קלה בשני המקרים מעלה, כי הן לרשות ראובן, ה"מודה במקצת" שהתחייב שבועה, והן לרשות שמעון, הטוען כי תפס את הבהמה כמשכון עקב הנזק שנגרם לו, עומדת טענת "מיגו" נפלאה. שכן, אם ראובן הוא שקרן, מדוע אינו "כופר הכל"? ואם שמעון אינו דובר אמת, מדוע אינו טוען שקנה את הבהמה? עליו, איפוא, לפטור את ראובן, ישר הדרך, מן השבועה, ואת שמעון, איש האמת, מהחזרת הבהמה.

אולם, בסוגייתנו מבואר, כי אין בכוחו של "מיגו" זה, להקנות אמינות לראובן מחוייב השבועה. שכן, אם אמנם בית הדין היה בטוח שראובן אינו "כופר הכל" בגין ישרותו, היה על הדיינים להאמין לטענתו הנוכחית - "מודה במקצת". ברם, אומרת הגמרא, יתכן, שגם בטענתו הנוכחית הוא משקר, והעילה לכך שאינו מגדיל לשקר, נעוצה במניע נפשי מוכר וידוע: "חזקה אין אדם מעיז פניו בעל חובו". היינו: בדרך כלל, לוה מסוגל לכפור במקצת מסכום הלוואה, אך אין הוא מעיז לכפור בהלוואה כל עיקר.

סיכומו של דבר, כל בר דעת מבין, כי כאשר ידוע לבית הדין שבעל הטענה המעוררת מנוע מלטעון את הטענה המוצלחת מסיבות כל שהן, קורס לו תהליך ה"מיגו". לכאורה, לאור האמור, גם המיגו של שמעון, הטוען כי תפס את הבהמה כתשלום עבור חוב עלום, הוא "מיגו דהעזה", משום שנח לשמעון לטעון לקיומו של נזק שבעל הבהמה אינו יכול להכחישו, מאשר לטעון שקנה את הבהמה, בעוד הוא ובעל הבהמה יודעים, כי שקר דיבר. ממילא, כאשר הוא טוען, שתפס את הבהמה כמשכון בגין נזק שנגרם לו, אין להתייחס אליו בוודאות, כאל אדם ישר שנמנע מלשקר ולטעון שקנה בהמה זו, אלא ניתן להתייחס אליו גם כאל שקרן, אשר ליבו לא הסכין כי אם לשקר "קטן" ולא לשקר "גדול".

לאור ההגיון הרב הטמון בסברה זו, הורמו במהלך הדורות מאות אלפי גבות ישיבתיות בבתי המדרשות שברחבי תבל, למקרא הכרעתו של הש"ך (כדעת ראשונים רבים, חו"מ סוף סי' פ"ב אות ו' ובקיצור כללי מיגו אות כ'), כי ראובן מחוייב השבועה **אינו רשאי** להסתייע ב"מיגו דהעזה", ואילו שמעון תופס הבהמה, **רשאי** לגייס לצידו את ה"מיגו דהעזה", ולהיפטר על ידו מהשבת הבהמה לבעליה הקודמים. להלן אחד ההסברים הרווחים לביאור דבריו.

על ראובן מוטל להוכיח את טענתו: עלינו להבחין היטב בין המוטל על ראובן מחוייב השבועה, לבין המוטל על שמעון תופס הבהמה. שכן, השבועה הוטלה על ראובן משום שבית הדין נוכח, כי עליו **להוכיח** את צדקתו. כאשר ראובן מבקש לספק לבית הדין הוכחה אחרת חלף השבועה, עליה להיות אמינה ומבוססת לפחות כמהימנות השבועה. לפיכך, אם בידי "מיגו" בריא והגון המוכיח, כי הוא איש אמת, פטור הוא מן השבועה, אך אם ברשותו "מיגו דהעזה", מיגו מעורר ובלתי מבוסס, אין מתחשבים ב"מיגו" זה, וחוזרת ומוטלת עליו החובה להשבע.

על שמעון מוטל לשכנע כי הוא צודק: לעומת זאת, שמעון מעולם לא נדרש להביא הוכחה לכך שהבהמה שלו היא. הגע עצמך, לו היה שמעון טוען, כי קנה בהמה זו, היה הוא נאמן. כלום הוא הציג בכך הוכחה לפני בית הדין? כל שעשה הוא, לשכנע את בית הדין להסיר מעליו את התביעה. לפיכך, רשאי שמעון להסתייע ב"מיגו דהעזה", אשר אמנם אינו אלא "מיגו" קלוש, אך טענתו הנוכחית הקלושה - כי תפס את הבהמה כמשכון בגין הנזק, בצירוף עם ה"מיגו" הקלוש, די בהם כדי לשכנע את הדיינים, שאין בכוחם לאלץ את שמעון להחזיר את הבהמה לתובע ("קהילות יעקב" ב"מ סי' ג', וכע"ז כתב התומים כללי מיגו אות פ"א. ביאור נוסף, עיי' "פני יהושע" ב"ק קז/א וב"קובץ שיעורים" ב"ב אות כ"ז בשם רבינו יונה. וע"ע קוב"ש ח"ב סי' ג' אות כ"ב. ועיי' "משנה למלך" הל' מלוה ולוה פרק כ"א סוף הל' א', וב"שער משפט" סי' פ"ב ס"ק א', וראה בספר "דברי יעקב" ב"מ סוף פרק המקבל).

מבאר ה"חזון איש" זצ"ל: כידוע, ההרהור בלב אינו במלים, אלא "ציורי הדברים בלב כמו שהן". מכיון שהמחשבה מופשטת מהמלים, הרי שהיא מופשטת גם מהמילים בלשון הקודש. ממילא, ברור, כי בכל מקום שבו מועיל ההרהור, גם מועילה אמירה בכל לשון ("חזון איש" או"ח סי' כ"ט ס"ק ח').

דף מ/ב חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו

שאלתו של נפוליאון

הגאון רבי שבתי יגל זצ"ל, ראש ישיבת סלונים ברמת גן, סיפר את המעשה הבא:

פעם אחת שאל נפוליאון את רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל, כיצד אתם היהודים פוסקים הלכה ומחייבים שבועה על סמך חזקה "שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו"? אני, למשל, יכול להעיז ולכפור בכל לבעל חובי!

ענהו הגר"ח:

אכן, צודק היך נפוליאון. ההלכה ניתנה לבני ישראל בלבד, שאחת מן התכונות המאפיינות אותם היא, שהם "ביישנים". אבל, אתה, בהחלט מסוגל להעיז פנים בפני בעל חובך, בלא להניד עפעף ("מאורה של תורה").

הדרן

בכל סיום מסכת אנו אומרים "הדרן עלך מסכת..." ובהמשך, לאחר המילים "יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואילו אבותינו, שנתה תורתך אומנותנו בעולם הזה ותהא עמנו לעולם הבא", אנו מונים את שמות עשרת בניו של רב פפא: "חנינא בר פפא, רמי בר פפא, נחמן בר פפא, אחאי בר פפא, אבא מרי בר פפא, רפרם בר פפא, רכיש בר פפא, סורחב בר פפא, אדא בר פפא, דרו בר פפא". הרמ"א כותב שני הסברים מדוע אנו מציינים את שמותיהם בכל סיום מסכת, ומדגיש כי פירושו זה הוא **"דרוש נאה וכוונה גדולה"** ("שו"ת הרמ"א בסוף הקו"י אחרון. מובא גם ב"ם של שלמה", סוף פרק מרובה בהערות המגיה שם).

בפירושו האחד מסביר הרמ"א, כי רב פפא היה אדם עשיר, שבממונו החזיק תלמידי חכמים, ובכל פעם שבניו סיימו מסכת הוא היה עושה סעודה גדולה לכבוד המאורע. לפיכך, אנו מזכירים את שמותיהם, הרומזים לעשרת הדברות, אשר נמסרו למשה רבינו מפי הגבורה **"פה אל פה"**, ראשי תיבות: **"פפא"**.

חנינא - כנגד "אנכי ה'" שהוא רחום וחונן.
נחמן - כנגד "לא יהיה לך". שהעושה אליל, לבסוף ייחם עליו אחר שנוכח, כי אינו אלא עץ ואבן.
ריש - כנגד "לא תשא". להזכיר, שהנשבע בשם ה' סובר, כי הוא מרומם את שמו בכך, אך הדבר אינו נכון.
אדא - כנגד "זכור את יום השבת", שהמילה "אדא" בגימטריה שש, כמספר ימי המעשה בכל שבוע.
אבא מרי - כנגד "כבד את אביך", שהבן המכבד את אביו קורא לו "אבי מורי".

אחאי - כנגד "לא תרצח". הרואה כל יהודי כאח לא ירצחנו.

רפא - כנגד "לא תנאף". שעבירות מתחילות ברפרוף העין (עין רואה ולב חומד).

רכיש - כנגד "לא תגנוב". רכוש.

סורחב - כנגד "לא תענה ברעך עד שקר". בן זה נקרא על שם סרח בת אשר, שהעידה אמת ליעקב: "עוד יוסף חי".

דרו - כנגד "לא תחמוד", בו נצטוונו לא תחמוד בית רעך ואשת רעך, הבית מכונה "דרו" מלשון דירה, ואשתו של אדם היא עיקר ביתו.

לעילוי נשמת

ר' פנחס רוזנפלד ז"ל

ב"ר אברהם ז"ל נלב"ע י"ב בסיון תשנ"ז

תנצב"ה

הנוצח ע"י בנו וכלתו

ה"ר נחמן והניח רוזנפלד שיחיו

לעילוי נשמת

ר' מנחם ז"ל

ב"ר דוד וברטה שנספו בשואה נלב"ע י"ד סיון

תנצב"ה

הנוצח ע"י ידידו משפחת ליברטי שיחיו

